

ДІАЛОГ ЯК УМОВА ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ ДО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Дане дослідження є етапом у формуванні науково-обґрунтованої бази для конструювання та впровадження ефективних механізмів взаємодії влади і суспільства, способів злагодженого і конструктивного вдосконалення громадсько-владних відносин.

Ключові слова: політичний процес, демократія, політична взаємодія, політична комунікація, громадянське суспільство.

Это исследование является этапом в формировании научно-обоснованной базы для создания и практического использования эффективных механизмов взаимодействия между властью и обществом, а также способов для согласованного и конструктивного усовершенствования общественно-властных отношений.

Ключевые слова: политический процесс, демократия, политическое взаимодействие, политическая коммуникация, гражданское общество.

This research is a stage in forming of the scientifically-proved basis for creation and practical use of effective mechanisms of interaction between the power and a society, and also methods for the agreed and constructive improvement of socially-imperious relations.

Key words: political process, democracy, political co-operation, political communication, civil society.

Актуальність обраної теми обумовлюється усвідомленням авторами необхідності пошуку інструмента, основи системної організації громадянського суспільства в Україні, нових ефективних механізмів взаємодії влади і суспільства, способів злагодженого і конструктивного вдосконалення громадсько-владних відносин.

Метою даного дослідження є обґрунтування інституційного потенціалу діалогу як базису громадянського суспільства.

Предметом даного дослідження є принцип та інституційна природа діалогової взаємодії як умова політичної комунікації та механізм залучення суспільно-політичних акторів до політичного процесу.

Мета і засоби захисту та поглиблення демократії в сучасному світі полягають у тому, щоб залучити якомога більше громадян у реальний політичний процес. Зрозуміло, що ні в одному складному суспільстві управління спільними справами не може бути справою всіх. Це потребує високого рівня кваліфікації та професіоналізму. Разом з тим усі громадяни об'єктивно зацікавлені в участі у такому управлінні, і в праві добиватися реалізації своїх інтересів. Для розв'язання даного протиріччя демократична теорія й практика розробила інститут представництва. Однак на сьогодні інститут представництва явно пасує перед викликами сучасності. І такий перебіг подій характеризує не тільки політичну ситуацію в сучасній Україні, а й на всьому пострадянському просторі.

Тому більшість дослідників сучасних демократичних перетворень вважає, що демократія як форма політичного правління повинна базуватися на більш широкому підґрунті демократії як способу життя громадян. Таке розуміння демократії було започатковано американським дослідником Д. Д'юї, який вбачав у ній соціальну ідею, що набагато ширша за систему політичного правління. «Чітке усвідомлення спільного (communal) життя в усіх його проявах складає ідею демократії. Демократія є дещо більшим, ніж форма правління. В першу чергу, це спосіб асоціативного життя, який комунікативно закріплений спільним досвідом» [5, с. 132].

Перетворюючись на спосіб життя, демократія проникає в усі сфери соціуму і стає сприятливим середовищем та основою загальної громадянськості, яка, в свою чергу, впливає на політичний світогляд й поведінку людей, на інститути влади та її персональних носіїв. Політики, що виконують владні функції за фахом або за покликанням, перебуваючи в такому середовищі, отримують через нього щоденно, а не тільки під час виборів, запити, намагання, оцінки та волю громадян (народу).

Ключовою ланкою механізму демократії й формування спільного інтересу та спільної волі стає публічна сфера – постійно діючий форум загальнонаціональних дискусій та обговорень, арена спільної діяльності громадян, що спрямована на досягнення спільних цілей.

Як зазначає Ю. Красін, уся ця розгалужена і разом з тим цілісна система комунікативних зв'язків не

вміщується в традиційне визначення демократії як форми правління. Можна трактувати зародження такої переважно мережевої системи політичних взаємодій як симптом вичерпання демократії та зміни парадигми політичного правління. Але можна вбачати в цьому і якісну модифікацію демократії. Вона виходить за межі традиційної моделі представництва інтересів. У певному сенсі відроджується пряма демократія, прямий вплив суспільства на процеси ухвалення та виконання політичних рішень, відбувається становлення більш високої форми народовладдя, за якої політичне правління вміщено в широкий контекст публічного дискурсу [5, с. 132-133].

Концепція демократії як способу життя дозволяє глибше усвідомити проблему національної специфіки форм політичного правління. Особливості політичного розвитку будь-якого суспільства найбільш чітко проявляються у способі життя та політичній культурі громадян, у загальноприйнятих нормах відносин зі структурами влади. В різних культурах співвідношення «індивід-соціум» оцінюється по-різному: в ліберальній західній традиції акцент робиться на свободі особистості, тоді як у більшості східних країн – на соціумі. Тому спроби нав'язати ліберально-західні критерії демократії державам з іншою культурою викликають реакцію відторгнення. Світова практика однозначно засвідчує те, що єдиного стандарту демократії немає і не може бути взагалі – дуже широкий діапазон критеріїв, за якими така може визначатися.

У будь-якому разі вирішальним критерієм демократії виявляється не побудова політичних інститутів, а те, чи в змозі вона знайти та впровадити адекватні національним традиціям і культурі способи артикуляції та вираження багаточисельних інтересів і вподобань суспільства. А за інституціональною структурою, методами діяльності, системними зв'язками «демократії», які виростають у різних соціокультурних середовищах, обов'язково будуть різнитися.

На сьогодні маємо нагальну потребу в українському суспільстві у збалансуванні приватних та публічних начал. Україні потрібна така модель демократії, яка б обмежувала зростання соціальної нерівності та позбавляла суспільство від тих його форм, які визнаються громадянами як несправедливі. Ліберальному принципу приватної ініціативи і підприємництва необхідна противага – комунітарний принцип загального блага, соціальної справедливості та громадської солідарності.

Отже, сучасна демократія є, по суті, особливим способом життя, який забезпечує рівноправне залучення до політичного процесу всіх акторів суспільно-політичного процесу.

У формуванні інститутів громадянського суспільства важлива роль належить державі, коли вона через законодавчі механізми, економічні важелі та готовність до діалогу з інститутами громадянського суспільства створює середовище для задоволення потреб різних соціальних груп, вирішення соціальних проблем, пов'язаних із добробутом громадян. Відтак актуальним напрямом наукових розробок у царині політики сьогодні стає розгляд взаємозв'язку і взаємовпливу конструктивної співпраці елементів системи суспільства

та його підсистем на розвиток стандартів добробуту в сучасному суспільстві.

Соціальні зв'язки зумовлюють спільну діяльність індивідів у конкретних спільнотах у конкретний час для досягнення конкретних цілей. Вони мають об'єктивний характер, оскільки їх диктують соціальні умови, в яких діють індивіди і які диктуються ними, а їхня сутність проявляється у змісті й характері цих дій.

«Соціальна дія» є одним із найпростіших елементів соціальної системи, одиницею соціологічного аналізу. Поняття «дія», «соціальна дія» уперше вжив і обґрунтував М. Вебер. Дія, за Вебером, – людська поведінка, якій суб'єкт надає певний сенс (мотивацію). Соціальною вчений назвав дію, яка за своїм сенсом, що вкладає в неї діючий індивід чи група, орієнтована на відповідну поведінку інших співучасників взаємодії, тобто на певні очікування.

Отже, на думку М. Вебера, соціальна дія повинна мати принаймні дві необхідні ознаки: по-перше, суб'єктивну мотивацію індивіда чи групи, бути усвідомленою; по-друге, орієнтованою на минулу, нинішню чи очікувану в майбутньому поведінку інших людей (друзів, колег по роботі тощо) [9].

Соціальні дії зумовлюються невдоволеністю, тобто невідповідністю між тим, чого потребує людина, й тим, що вона має.

Невдоволеність виявляється в різних формах: голод, матеріальний дискомфорт, тривога, творчий неспокій. Рівень невдоволеності зміниться, якщо досягнуто мети. Мета – це очікуваний наслідок задоволення потреби.

Формування особистої мети, спрямованої на задоволення власної потреби з урахуванням можливої реакції оточення, є мотивом соціальної дії.

У реальному житті, за М. Вебером, наявні різні типи дій: *цілераціональні*, що орієнтовані на очікування певної поведінки інших людей і стану об'єктів зовнішнього світу, побудовані на свідомому виборі засобів досягнення усвідомлених цілей з визначенням усіх можливих побічних наслідків власної поведінки. Вони характеризуються досконалим розумінням, чого саме хоче людина, якими засобами буде цього досягати, які можуть бути наслідки; *ціннісно-раціональні*, що пов'язані з вірою в етичну, естетичну, релігійну чи якусь іншу самодостатню цінність (гідності, добра, обов'язку, честі) певної поведінки, незалежно від її успіху; *традиційні*, що базуються на звичках людей, а не на смислі і відбуваються за давно засвоєним взірцем. Вони частіше перебувають на межі, або й за межами неусвідомленого і є автоматичною реакцією на звичні подразники згідно з певною установкою. Це настільки глибоко засвоєні стереотипи поведінки, що вони вже не потребують перевірки на істинність; *афективні*, що ґрунтуються на емоціях і є реакцією на несподівані, незвичні подразники, однак нерідко виступають як свідомі емоційна розрядка. Їм притаманний потяг до негайного задоволення пристрасті, прагнення негайної помсти тощо.

Зазвичай цілеспрямовані дії створюють найбільше шансів для ефективного розв'язання проблем. Проте ймовірність реалізації того чи іншого типу мотивації соціальної дії залежить як від особливостей індивіда,

його культури, освіти, інтелектуальних можливостей, так і від типу суспільства, соціокультурного середовища, масовості поширення певних видів мотивацій. Мотиви стимулюють одні дії та стримують інші. Кожній своїй дії людина надає певного сенсу, мотиву. Який сенс людина бачить, на які цінності орієнтується, такий світ вона творить.

У кожному суспільстві домінує один із цих кількох різновидів взаємодій, він і визначає відносини панування, підпорядкування, а також характер самого суспільства. Домінування традиційних і афективних взаємодій формує традиційне суспільство, ціле-спрямованих і ціннісно-раціональних – індустріальне.

Для розуміння функціонування суспільства треба докладніше розглянути його взаємодію з індивідами, взаємодію самих індивідів та груп.

Вихідним у визначенні соціальної системи є тлумачення її як «системи соціальної взаємодії множинності індивідів». Соціальними взаємодіями є взаємообумовлені соціальні дії, пов'язані причинною залежністю, за якої дії одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком відповідних дій інших суб'єктів.

Отже, окремі соціальні дії є ланками системи, яка називається взаємодією. У них кожна соціальна дія зумовлена попередніми і зумовлює наступну дію. Людина, спілкуючись із друзями, родиною, колегами, знайомими і незнайомими людьми, стає суб'єктом соціальних взаємодій.

Соціальні взаємодії – це форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі людей, соціальних спільнот. Об'єктивною основою соціальної взаємодії є спільність чи розбіжність інтересів, близьких чи віддалених цілей, поглядів. Її посередниками, проміжними ланками, наприклад, у сфері праці, є знаряддя і предмети праці, матеріальні й духовні блага та досвід. Для позначення соціальної взаємодії в соціології використовується спеціальний термін «інтерація». Інтерація – динамічна взаємодія і співвідношення між двома чи більше перемінними, коли величина однієї перемінної впливає на величину інших перемінних. Головна особливість соціальної взаємодії полягає в тому, що вона є процесом впливу індивідів один на одного. Інакше кажучи, у процесі взаємодії має місце вплив свідомості, інтересів, потреб, поведінкових установок однієї людини на іншу та навпаки. Соціальні взаємодії за формами прояву є більш складними, ніж соціальні дії. До складу соціальних взаємодій входять окремі соціальні дії, статуси, ролі, відносини, символи тощо.

Соціальна взаємодія відрізняється від дії зворотним зв'язком. Дія індивіда може бути спрямованою і неспрямованою на іншого індивіда. На думку російського соціолога А. І. Кравченка, тільки дію, спрямовану на іншу людину (а не на фізичний об'єкт), ту, яка породжує зворотну реакцію, слід кваліфікувати як соціальну взаємодію [3].

Отже, взаємодія – двосторонній процес обміну діями між людьми.

Для логічного аналізу соціальної взаємодії найсуттєвішим є саме ті ідеї, що людські дії наповнені значенням. Базовими в описі соціальної взаємодії є

поняття взаємозалежності, взаємовпливу, планування і підкорення. «Процеси взаємодії, – вважає В. Навроцький, – розглядаються в основному у двох взаємодоповнюючих планах – і як відносини взаємозалежності, і як відносини планування та підкорення» [7, с. 30]. Дана теза є вагомим для даного дослідження, оскільки саме процеси взаємодії, виробляючи значення, породжують відповідні владні відносини. А владні відносини між учасниками взаємодії, які в нашому випадку представлені, з одного боку, неурядовими організаціями, а з іншого – органами місцевого самоврядування та іншими інституціями політичної системи будь-якого суспільства, можуть інтерпретуватися саме як політичні, тобто всі відносини, які виникають між ними, є політичними.

Дана думка простежується і в роботах Е. Гідденса, який підкреслював, що «... у соціальних системах життя важливо розпізнавати ступінь взаємозалежності, тому що відносини взаємозалежності завжди і всюди є також відносини влади. Влада в соціальних системах може трактуватися як така, що містить відношення автономії, що відтворюється, і залежності в соціальній взаємодії» [1, с. 122].

У сучасній суспільно-політичній науці досить чітко позначилися два підходи до пояснення соціальної взаємодії – когнітивний та нормативний. Способи пояснення соціально-політичних феноменів у межах указаних підходів є діаметрально протилежними. Специфіка когнітивного підходу до розгляду соціальних феноменів полягає в їх співвідношенні з ментальними станами та установками. Соціальні феномени пояснюються або просто вказуванням на зв'язок із ментальними установками, або більш радикально – зведенням до ментальних установок. Наприклад, норми розуміють як установки, що спільно поділяються індивідами. А нормативний підхід розглядає акти взаємодії в межах інституціональних структур. У вигляді норм або правил інституціональні обмеження установлюють і регулюють відносини між індивідами, орієнтуючи їх на певні зразки поведінки.

Але, як зазначає В. Навроцький, справжньою проблемою для нормативного підходу є питання про виникнення і формування самих норм поведінки. В цьому й пролягає один із основних аргументів на користь доповнюваності когнітивного та нормативного підходів до опису взаємодії.

У межах соціологічної теорії, предметом дослідження якої є соціальна взаємодія, існує так званий трансакційний аналіз, представники якого стверджують, що набуття переконань і вибір певної життєвої позиції є водночас прийняттям певних зобов'язань, тобто прикладом саме поєднання даних методологічних підходів у межах однієї теорії [7, с. 33-35].

Завершуючи аргументацію на користь спільного застосування когнітивного підходу, який підставами дій вважає функціонування когнітивних систем діючих індивідів, і нормативного підходу, який акцентує увагу на нормах та інших властивостях інституціональних структур, підкреслимо, що сам логічний аналіз є, по суті, нормативним. Логіка – нормативна дисципліна, а наукове дослідження основ взаємодії соціально-політичних акторів, якими є неурядові організації та інші інститути політичної системи

суспільства, – норми правильного міркування, тобто норми істинності висловлювання. Ця особливість дозволяє якщо не поєднати у межах однієї теорії нормативні і когнітивні способи опису соціальної взаємодії, то принаймні зробити можливим їх спільне використання у межах даного дисертаційного дослідження.

Для того, щоб зрозуміти, що відбувається у ситуації взаємодії, необхідно з'ясувати, як формуються не тільки індивідуальні, але й спільні зобов'язання.

У ході кооперативної діяльності партнери взаємно відповідають за інтенції і дії один одного. Їхня взаємна відповідальність констатується у досягненні кожним партнером певної загальної мети. Так відповідальність стає колективною тільки при колективному характері відповідальності, невиконання спільної дії буде розцінено кожним учасником взаємодії як невдача.

На даному висновку зупинимось детальніше, оскільки це є вагомим розумінням причин відсутності ефективності взаємодій усередині громадянського суспільства в Україні.

Виникнення такої відповідальності опосередковане волею спільноти, яка до того ж виступає засобом координації дій. Проте демонстрація колективної волі окремим індивідом може поєднуватися із відсутністю власної діяльності. Є інтенція, є відповідальність і зобов'язання, але дія не виконується. І хоча проблема пояснення переходу від бажання до зобов'язань, тобто проблема практичного виведення, частково вирішується визначенням інтенцій за допомогою стійких цілей, лишається нез'ясованим перехід від зобов'язань до дій.

Спільні зобов'язання виникають із взаємних очікувань щодо виконання партнерами названих норм. Іншими словами, спільне зобов'язання передбачає взаємну відповідальність за інтенції інших індивідів. Принаймні якщо інтенція є колективною, відповідальність за виконання дії і зобов'язання її виконати співпадають.

Як додаткове до поняття індивідуального зобов'язання вводиться поняття соціального зобов'язання, оскільки, по-перше, можна бути психологічно зобов'язаним до деякої дії, але не соціально, по-друге, можна бути зобов'язаним соціально, але не психологічно, по-третє, можна бути одночасно зобов'язаним і психологічно, і соціально. Від внутрішнього, або психологічного, зобов'язання зовнішнє, або соціальне, відрізняється за тією ознакою, що перше є необхідним для опису поведінки окремих індивідів, а друге – для опису поведінки систем індивідів, неурядові організації і є системами індивідів, а не поодинокими одноособовими інституціями.

Соціальне зобов'язання, одним із видів якого є й політичне зобов'язання, розуміють як «всеосяжну організацію участі агента у багатьох позиціях одночасно» [7, с. 96]. Зобов'язання із соціальної перспективи ґрунтується на діях багатьох агентів, узятих разом, – воно не є справою індивідуального вибору. «Воно є діями А щодо дій інших (і навпаки), які підтримують участь А у курсі дії... Зобов'язання в цьому розумінні є результатом павутини діяльності – системним зобов'язанням» [7, с. 96].

Зобов'язання, визначене в такий спосіб, є хоч і соціальним, але все ж таки індивідуальним зобов'язанням. Якщо розглядати соціальне зобов'язання як зобов'язання індивіда щодо іншого індивіда чи групи індивідів, тоді соціальні, або групові, зобов'язання ґрунтуються на внутрішніх зобов'язаннях індивідів, які входять в групу.

Існує певна традиція розглядати поняття групи як вихідне для пояснення соціальної взаємодії. Такий підхід є традиційним для соціальної психології. Дія є спільною в тому розумінні, що кожний індивід, діючи в групі, виконує частину цієї дії. Колективність дії конституюється і структурується через розподілену діяльність. Для виконання спільної дії індивіди повинні не просто поділяти загальну інтенцію чи загальне зобов'язання. Частини дії мають бути розподілені між індивідами, що взаємодіють, і порядок їх виконання повинен бути погодженим, оскільки члени групи можуть поводити себе специфічно, навіть поділяючи загальну інтенцію до спільної дії.

Окремий індивід може демонструвати колективну волю групи, висловлювати свою готовність взаємодіяти і при цьому не діяти. Є інтенція, готовність до дії і зобов'язання її виконати, але немає самої дії. Без моральних характеристик умови переходу від зобов'язання до дії залишаються невикористаними.

Яке вже зазначалося, взаємодія та взаємозалежність природно політичні, оскільки є владними за своїм походженням. Політична взаємодія є видом соціальної, однак має і свої специфічні ознаки. Український дослідник Д. В. Яковлев звертає увагу на те, що сучасність характеризується диверсифікацією джерел інформування, збільшенням акторів політичної взаємодії та удосконаленням технічного спорядження влади і громадян [див.: 10, с. 236]. Він розглядає політичну взаємодію як комунікативний процес та виділяє основні її складові – медіатизацію, демократизацію та раціоналізацію.

Культурні механізми інформаційних обмінів, які активізуються у таких умовах, зменшують відносини між особистою і публічною сферами життя людини, породжуючи як плюралізм інформаційних запитів, так і конкуренцію виробників інформаційної продукції.

Комунікаційні виклики для політичного простору посткомунізму полягають у тому, що кожна спільнота вимагає не тільки розуміння, а й визнання у політичному сенсі. У свою чергу, визнання пов'язане з ідентичністю, яка формується у ході публічної презентації, що відбувається у сучасному світі найбільш ефективно у мас-медіа та інтерпретації за ознаками рухів груп і спільнот.

Політична взаємодія у посткомуністичному політичному просторі характеризується фактичною відсутністю інституцій (як громадянського суспільства, так і владних), які були б здатні стримувати розвиток антидемократичних за своєю сутністю процесів, пов'язаних зі становленням та функціонуванням медіакратії.

В умовах демократії посилюються суспільні очікування від інформаційної відкритості політичного простору, з'являється впевненість, що більшість проблем можна вирішити у дискурсивній формі в ході діалогу.

Розвиток інформаційної сфери призводить до медіатизації політичної взаємодії, що є одним з небагатьох процесів, спільних та однаково небезпечних як для України, так і для країн консолідованої демократії.

Громадська думка є не просто результатом спільної діяльності громадян, а інституцією, яка формується неформальними організаціями публічної сфери. Демократизація урядування, як основа нових принципів державного управління, ставить вимогу про постійний зворотний зв'язок між спільнотами, суспільством та владою. Однак діючий державний апарат в Україні сприймається суспільством як самодостатня система, що не потребує зворотного зв'язку для ухвалення рішень.

Демократизація політичного простору передбачає залучення найрізноманітніших суспільних груп, зокрема неурядових організацій, у процес прийняття політичних рішень, що актуалізує проблему раціоналізації політичних відносин. Процедури узгодження необхідних рішень з багатьма акторами можуть завадити раціональному політичному вибору, а процес медіатизації політики – призвести до імітації демократичних політичних відносин. Це стосується як формування альтернатив, так і вибору способу дій громадянами й представниками влади.

Політичні та економічні трансформації останніх двадцяти років, на думку Д. В. Яковлева, довели актуальність та необхідність раціональності у відступі від системи державного планування та контролю й упровадження ринкових відносин, так і безпеку спрощеного розуміння процесу раціоналізації в політичному та економічному просторах [10, с. 240].

Політична раціоналізація виступає однією з характеристик політичного розвитку, вона може інтерпретуватися як функціональна диференціація політичних інститутів, як оцінка їхньої діяльності за критеріями ефективності та результативності. Актори політичної взаємодії зобов'язані представляти свої дії як соціально виправдані, що знаходять суть не в його власних політичних амбіціях й устремліннях, а в інтересах більш широкого цілого: прогресивно мислячої групи, раціонально виробленої партійної програми і відповідної їй практичної політики. Отже, одним з актуальних завдань сучасного розвитку нашої країни є забезпечення публічності у реалізації державної політики задля підвищення її ефективності.

Однією з форм політичної взаємодії є соціальне партнерство. С. Жданенко розглядає сутність партнерства як іманентну кооперативній природі людини форму соціальної взаємодії, що формується в комунікативному дискурсі і ґрунтується на компромісі. Механізм партнерської взаємодії, з точки зору свідомого регулювання відносин між суб'єктами, є таким, що містить у собі наступні процедурні елементи: діалог, компроміс, консенсус, розподіл видів діяльності, кооперація, і спрямований на досягнення соціальної злагоди. Потенціал соціального й політичного партнерства є необхідною умовою становлення громадянського суспільства і соціальної, правової держави в умовах сучасних реалій українського суспільства.

Поняття «партнерська взаємодія» співвідносне з такими суміжними поняттями, як «соціальна взаємодія»,

«спільна діяльність», «співробітництво», «сприяння», «соціальне спілкування», «комунікація», «соціальний діалог». Специфічними рисами-ознаками, які роблять партнерство особливим, на думку С. Жданенка, є: автономія і рівність суб'єктів, їхнє взаємне визнання і довіра, добровільно прийнята взаємна відповідальність та орієнтація на соціально значущі цілі [4].

Дослідниця А. Некряч виводить пояснення поняття «взаємодія» із поняття «взаємовідносини», що відображують стан та структурні взаємозв'язки. «Термін «взаємовідносини» втілює зміст стосунків, що виникають між суб'єктами як елементами цілісної структури, виступає інструментом розв'язання проблем, характеризує взаємні права та обов'язки, принципи і засоби їх реалізації. На практиці це може виявлятися в різних напрямках і формах: це відносини керівництва і підпорядкування, співробітництва, опозиційності, взаємодії, партнерства, протиборства. Їх рівень залежить від світогляду, політичної позиції, практичних орієнтацій суб'єктів» [8, с. 254]. Взаємодію автор визначає як важливий інструмент гармонізації самоврядних органів і громадських організацій, механізм пошуку оптимального варіанта задоволення місцевих інтересів. [8, с. 255-256].

Безумовно, важливими є принципи взаємодії. Основними з них можна визначити наступні: взаємодопомога при повній самостійності суб'єктів, ефективність у співвідношенні із відповідальністю, прозорість і відкритість під час обміну інформацією та планування дій.

Отже, індивід, сукупність індивідів, соціальні спільноти становлять основу виникнення, функціонування та розвитку громадянського суспільства. Саме на базі особистих інтересів, їх єдності та спільних проблем, що постають на шляху реалізації цих інтересів, індивіди утворюють певні громадські об'єднання. Таким чином, громадянське суспільство відображає встановлення соціальних зв'язків між індивідами.

У межах політичної теорії виділяють два основні способи взаємодії органів публічної влади і неурядових некомерційних організацій: у процесі спільного розроблення управлінських рішень (виявлення і врахування інтересів суспільства через взаємодію з неурядовими некомерційними організаціями) і під час організації надання соціальних послуг чи проведення будь-яких спільних заходів (система підтримки, інформаційний обмін, координація дій, соціальне замовлення, соціальний грант).

Важливим елементом соціального партнерства в межах місцевого самоврядування мають стати стосунки відповідних органів влади з населенням конкретної території, що можуть оформитися у найрізноманітніших формах. Залежно від конкретної місцевості, традиції, від ступеня розвитку громади та громадських відносин, можна застосувати моделі співпраці та діалогу органів місцевого самоврядування з іншими суб'єктами певної території, безпосередньо населенням.

В умовах транзитного українського суспільства діалог є способом взаємодії секторів суспільства та одним із методів демократизації влади і управління процесами суспільної трансформації.

Як зазначає у монографії В. В. Давиденко – «ідеальна модель громадянського суспільства ґрунтується на

принципах його діалогічної організації, залежить від рівня сформованого діалогу» [2, с. 19].

Отже, висновок на користь діалогу складається саме в тому, щоб не мобілізувати проти себе широке кола громадян, утримати рейтинг популярності і кредит довіри на прийнятному рівні.

Н. Луман визначає владу як засіб комунікації, що «відрізняється від інших комунікативних засобів тим, що її код вимагає від партнерів, тобто від обох сторін комунікативного відношення, щоб вони редуціювали комплексність діями, а не хвилюваннями» [6, с. 34]. Регулятором такої взаємодії суб'єктів у просторі громадянського суспільства має бути діалог, що зумовлює появу загальноприйнятних норм і принципів сумісної практичної взаємодії. Усвідомлення формату діалогу є дуже важливим, оскільки між інститутами громадянського суспільства відбуваються «суб'єктно-суб'єктні» відносини, і вони не позбавлені конфліктності та конкурентності, оскільки включають різноманіття інтересів.

Даний аспект яскраво відображається у досліджуваній раніше проблемі, зокрема у ході пошуку моделі взаємодії неурядових організацій із органами місцевого самоврядування в Україні. В контексті аналізу політико-владного потенціалу інститутів громадянського суспільства виникає зауваження, що цей процес є водночас неполітичним і політичним. Це пояснюється дихотомією політичного/неполітичного, що є основою моделі «громадянське суспільство – держава» та розкриває природу того, як функція суспільного інституту отримує визначальні риси і властивості функції політичної.

Стадія вироблення моделі відносин є етапом саме політичної комунікації – «політичної дії, що створює і підтримує в суспільстві зони вільних дискусій і публічного діалогу владних інституцій і представників громадськості, спрямованої на демократизацію політичної взаємодії» [11, с. 11].

Отже, відносини неурядових організацій з органами місцевого самоврядування є частиною управлінського механізму публічної політики, побудова та сприяння розвитку взаємодії є викликом сучасної інформаційної епохи і має бути врахована в управлінському процесі, де буде визначено її зміст і значення.

На жаль, розповсюдженою стратегією відносин неурядових організацій із органами місцевого самоврядування є взаємодія за правилами домінування останніх в обмін на лояльність та деякі ресурси. Але така взаємодія, очевидно, не є настільки продуктивною, оскільки неурядові організації можуть у своїй діяльності мати на меті не тільки інтереси свої членів, а й колективні цілі, вирішення яких можливе лише за участю влади. Отже, в пошуку і утвердженні форми взаємодії віддається перевага діалогові, що розвиватиметься за умов самодостатності і взаємозалежності у досягненні спільної мети, відповідальності, довіри.

Лише за умов діалогу можливе розкриття потенціалу кожного з акторів взаємодії. Діалог передбачає відносини на основі інтересів як кожного з суб'єктів взаємодії, так і спільного інтересу та мети. Для неурядових організацій і органів місцевого самоврядування, виходячи з їх ролі в громаді та призначення, властиве

швидке налагодження партнерської діалогової форми відносин.

Побудова моделі діалогових відносин починається з розуміння й усвідомлення акторами самих себе та партнера діалогу, створення умов для реалізації у відносинах можливостей і здібностей кожного, взаємовигідних стосунків, тощо.

Визнання органами місцевого самоврядування того, що вони є підконтрольними громаді, громадським об'єднанням, сприйняття останніх як повноправних соціальних партнерів, здатних взятися за важливі питання та ефективно реалізувати їх в Україні, відбувається досить повільно. Неурядові організації в Україні стають більш чисельними, професійними і, відповідно, більш впливовими. Показати та реалізувати свої вміння і можливості в сфері здійснення соціальних послуг, дорадчої та контрольної функції неурядові організації можуть у тому разі, якщо вони є складовим елементом місцевого самоврядування та мають підтримку з боку органів місцевої влади. Дійсна підтримка поки що відсутня. Але, незважаючи на такі обставини, сьогодні діють різні форми відносин громадських організацій та органів місцевого самоврядування. В першу чергу, – це участь у круглих столах, громадських слуханнях; участь у розробці програм розвитку на основі угод про партнерство та співробітництво – на жаль, випадки поодинокі.

Зважаючи на таку обставину, що у ставленні неурядових організацій до органів влади будь-якого рівня в деякій мірі може бути опозиційна, це треба враховувати у конструюванні діалогових відносин і між неурядовими організаціями та органами місцевого самоврядування. Залежно від сфери діяльності неурядова організація буде неоднаково налаштована на діалог з місцевою владою.

Організаційною формою взаємодії неурядових організацій із органами місцевого самоврядування виступає мережа, де органи місцевого самоврядування і неурядові організації є партнерами, відносини між ними будуються на принципах мережевої організації влади (спільний інтерес, взаємодія на добровільних засадах, обмін ресурсами – реципрокність, рівні права у формуванні рішень) та політико-правових засадах функціонування місцевої демократії (відкритості, прозорості, відповідальності, автономності тощо). Механізмом впровадження в політичну практику такої взаємодії є діалог, що передбачає відносини на основі інтересів як кожного із суб'єктів взаємодії, так і спільного інтересу та мети.

Отже, відзначимо, що процес налагодження громадсько-владної взаємодії спрямований на створення оптимальних умов для самовираження індивідів, їх самоорганізації та взаємодії всередині громадянського суспільства, є внутрішньою політичною функцією громадянського суспільства.

На основі проведеного дослідження доцільно висловити наступні рекомендації щодо налагодження взаємодії на основі принципу діалогу:

– Сприяти підвищенню громадянської освіти населення, політичної та правової культури. Метою запровадження громадянської освіти є виховання людини, для якої демократичне суспільство виступає осередком розкриття її творчих можливостей,

задоволення особистих і суспільних інтересів. У результаті такого процесу в індивіда має сформуватися прагнення до вдосконалення суспільства відповідно до демократичних норм і цінностей, відбутися усвідомлення власної ролі в житті суспільства і держави.

– Основними напрямками в роботі з формування громадянської освіти населення, політичної та правової культури мають бути інформування з питань розвитку та функціонування демократії та формування навичок і створення можливостей використання таких знань в умовах сучасного демократичного життя. Для самоорганізації суспільства процеси розвитку конструктивно-критичного мислення, вміння толерантно й ефективно вирішувати соціальні конфлікти є визначальними. Вироблення ціннісного ставлення до життя в громаді сприятиме активності особистості, набуттю нею досвіду громадянських дій і демократичної поведінки. Сприяти підвищенню політичної активності громадян, що передбачає розвиток партнерських відносин та

поглиблення співробітництва між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю у процесі формування та реалізації державної політики. З цією метою необхідно створювати ефективні організаційні та правові умови для всебічної реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами, забезпечувати відкритість діяльності органів виконавчої влади, враховувати громадську думку у процесі підготовки та організації виконання їх рішень, підтримувати постійний діалог з усіма соціальними групами громадян, створювати можливості для вільного та об'єктивного висвітлення усіх процесів у цій сфері засобами масової інформації.

Результати даного дослідження можна використати у подальших наукових розробках даної проблематики та при дослідженні соціально-політичних процесів, в навчально-педагогічній діяльності при підготовці спецкурсів з основ громадянського суспільства, основ демократії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гідденс Е. Соціологія / Е. Гідденс. – К. : Основи, 1999. – 726 с.
2. Давиденко В. В. Соціальний діалог у громадянському суспільстві / В. В. Давиденко. – Вінниця : «Державно картографічна фабрика», 2006. – 280 с.
3. Дворецька Г. В. Соціологія. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. / Г. В. Дворецька. – К. : КНЕУ, 2002. – 472 с.
4. Жданенко С. Б. Партнерська взаємодія у процесі становлення громадянського суспільства (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С. Б. Жданенко. – Х., 2003. – 16 с.
5. Красин Ю. А. Метамарфози демократії в змінюючомуся мирі / Ю. Красин // Политические исследования. – 2006. – № 4. – С. 127–138.
6. Луман Никлас Власть / Пер. с нем. А. Ю. Антоновского. – М. : Праксис, 2001. – 256 с.
7. Навроцький В. В. Логіка соціальної взаємодії / Володимир В'ячеславович Навроцький. – Харків : Консул, 2005. – 204 с.
8. Некряч А. І. Місцеве самоврядування сучасної України як предмет політологічного аналізу : дис.... доктора політ. наук : 23.00.02 / Анастасія Іванівна Некряч. – К., 2003. – 444 с.
9. Смелзер Н. Социология : пер. с англ. / Н. Смелзер – М. : Феникс, 1998. – 688 с.
10. Яковлев А. М. Социальная структура общества / А. М. Яковлев. – М. : Изд-во «Экзамен», 2003. – 384 с.
11. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіатизація, демократизація, раціоналізація / Денис Вікторович Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.

Рецензенти: *Багмет М. О., д.і.н., професор;*
Ярошенко В. М., к.політ.н., доцент.

© Громадська Н. А., Славко Т. О., 2012

Дата надходження статті до редколегії 19.12.2011 р.